

NÉMETH ÁDÁM\*

**A LITVÁN–LENGYEL–FEHÉROROSZ ETNIKAI KONTAKTZÓNA  
MEGJELENÉSE AZ ELSŐ VILÁGHÁBORÚ ELŐTTI TÉRKÉPEKEN\*\***

*EMERGENCE OF THE LITHUANIAN–POLISH–BELARUSIAN ETHNIC  
CONTACT ZONE ON THE PRE-WORLD WAR I MAPS*

**ABSTRACT**

The aim of this paper is to analyze the emergence and evolution of the Lithuanian – Polish – Belarusian ethnic contact zone on the ethnographic maps from the middle of the 19<sup>th</sup> century until World War I. In case of the so called ‘Vilnius region’ the high level of ethnic, linguistic and religious diversity, the inaccurate statistical data, the extremely difficult question of identity formation and various ideological trends also resulted in a strange phenomenon: the distances between ethnographic boundaries depicted by different cartographers of the 19–20<sup>th</sup> centuries became huge: in particular cases ca. 100–150 km. The most important scientific result of this paper is the mapping – as layers with modern GIS methods – of former ethnographic borders of various maps edited by various (Russian, Belarusian, Polish, Lithuanian) cartographers. By the example of the ‘Vilnius region’ the study draws attention to the significance of source-critical analysis of historical thematic maps and the problems and limits of researches focusing on sharp ethnic boundaries.

**Problémafelvetés. A kritikai térképelemzés fontossága**

Az évszázadok során a térképek alapvetően két irányba evolválódtak. Míg a topográfiai térképek a földfelszín objektumainak minél precízebb ábrázolására törekednek, addig a tematikus térképek a természeti és/vagy társadalmi szféra különböző aspektusait kívánják hangsúlyozni. Habár a tematikus kartográfia mint tudományos részdiszciplína szubjektivitására egyes kutatók már a XX. század elején felhívták a figyelmet,<sup>1</sup> a térképek „a legtöbb ember számára még mindig a valóság torzításmentes képét jelentik”.<sup>2</sup> A hagyományos felfogás szerint, mivel a térképszerkesztés mindig szigorú matematikai, geometriai szabályok betartásán, ill. pontos statisztikai adatok megjelenítésén alapul, a térképek „a valóság objektív reprezentációinak” nevezhetők.<sup>3</sup> Mivel szerepük a tények pusztá illusztrációja, jelentésük pedig magától értetődő, így nincs szükség a térképi tartalmak felülvizsgálatára. A modern, relativista irányzat szerint azonban egyszer, s mindenkorra el kell vetni a térképi objektivitás mítoszát, hiszen a kartogramok a valóságot kisebb vagy nagyobb mértékben, szándékosan vagy akaratlanul, de mindenképpen torzítják. A térképkészítő – térkép – térképfelhasználó hármasság már önmagában is egyoldalú függőségi viszonyt tételez fel: a végfelhasználó a térképi tartalom keresztül egyértelműen ki van szolgáltatva a kartográfus munkásságának.<sup>4</sup> Mivel egyetlen ábrán képtelenség mindent feltüntetni, a térképésznek valamilyen szempontrendszer szerint kell rangsorolnia az ábrázolni kívánt információkat.

\* Németh Ádám tudományos segédmunkatárs, doktorjelölt, Pécsi Tudományegyetem Földrajzi Intézet.

A különböző térképi elemek tehát legalább annyit elfedhetnek a valóságból, mint amennyit megmutatnak. Abban az esetben, ha a kartográfus – élve és visszaélve a térképszerkesztés szelektív, ezáltal szubjektív jellegével – valamilyen ideológiai megfontolásból torzítja a térkép által megjelenített „valóságot” (pl. szelektív adatfelvétel, a szimbólumok, árnyalatok stb. „irányított finomhangolása”, extrém esetben a tények ignorálása), manipulatív térképészetről beszélünk. A végső cél ilyenkor az olvasó meggyőzése egy, a térkép-rajzoló által bizonyítani kívánt állásponttal kapcsolatban. Egy új, sajátos minőség teremődik: a tudományos precizitás és a politikai agitáció határán balanszírozó propaganda térképészet, amely „sohasem hazudik, de soha nem mond igazat”. Éppen ezért, mielőtt egyetlen térkép alapján próbálnánk messzemenő következtetéseket levonni, érdemes figyelembe venni a következő tényezőket.<sup>5</sup>

- Ki volt maga a kartográfus? (személy)
- Milyen adatok alapján rajzolta meg a térképét? (adatforrás)
- Milyen térképszerkesztési technikát és milyen grafikus, ill. textuális jeleket alkalmazott? (tartalom)
- Milyen történelmi szituációban készült a munka? (kontextus)
- Volt-e olyan az intézmény, mely támogatta az adatgyűjtés, térképszerkesztés és kiadás folyamatát; ha igen, befolyásolhatta-e végeredményt? (szponzorok)
- Milyen volt a térkép fogadtatása a társadalom és a politika oldaláról, ill. kik és hogyan interpretálták azt a későbbiekben? (hatás)

E szempontrendszer alapján minden népességszerkezeti térkép elhelyezhető valahol a tudományos precizitás és a politikai propaganda közötti zónában. Hatványozottan igaz mindez az etnikai szállásterületek bemutatására vállalkozó kartogramokra, amelyek bizonyos történelmi szituációkban könnyen „fegyverré” válhatnak. Köztes-Európa XIX–XX. századi történelme számos példát szolgáltatott már erre. Még olyan esetekben is, amikor jóformán megegyező statisztikai adatok állnak rendelkezésre, előfordul, hogy ugyanaz a térképészeti feladat tökéletesen eltérő megoldásokra vezet a kartográfusokat. Klasszikus példa erre a Teleki Pál és Emmanuel de Martonne által szerkesztett térképek „vetélkedése” a párizsi békekonferencián. Habár e munkák a maguk nemében tudományosan korrekt megoldásokat alkalmaztak, mindkettő „a különböző nemzetek geográfiai mítoszaival és geopolitikai törekvéseivel volt terhes”.<sup>6</sup> Különösen nehéz dolga van a térképésznek – de mindenképp a laikus érdeklődőnek – abban az esetben, ha még a statisztikai adatok sem jelentenek biztos támpontot az elemzéshez; erre pedig kiváló példa a litván–lengyel–fehérorosz etnikai kontaktzóna, az ún. Vilnius-vidék.<sup>7</sup>

### Célkitűzés

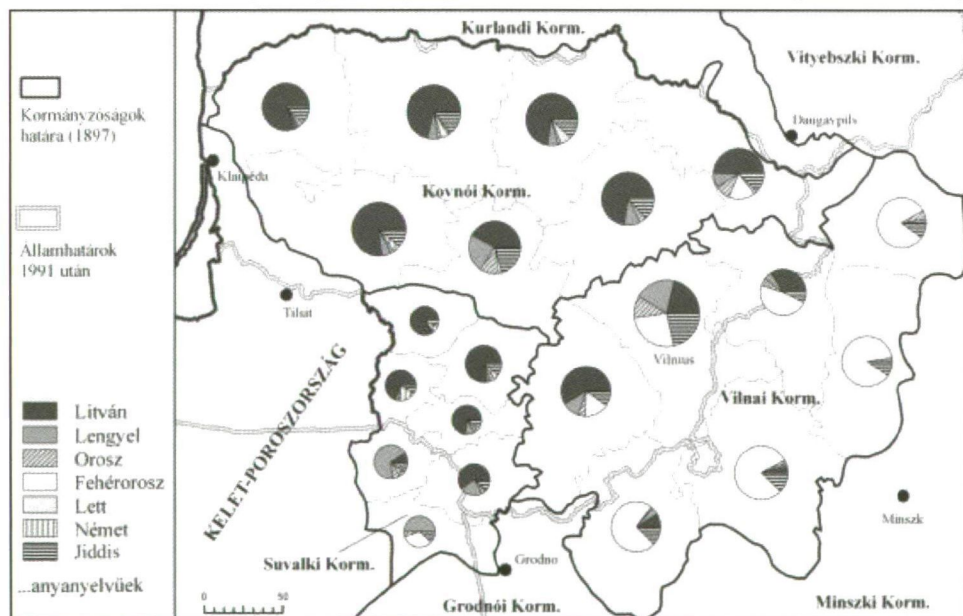
E kutatás célja áttekinteni néhány XIX. század végi–XX. század eleji térképet azok közül, amelyek közvetve vagy közvetlenül hozzájárultak a Vilnius-vidék hovatartozását eldöntő vita elmérgesedéséhez. A tanulmány központi kérdése az, hogy hogyan jelent meg e multietnikus régió az orosz, litván, fehérorosz és lengyel térképeken, kik és hogyan próbálták manipulálni, ill. a későbbiekben politikai célokra felhasználni azokat. A kutatás ötletét és elméleti alapját Vytautas Petronis „Constructing Lithuania – Ethnic mapping in Tsarist Russia, ca. 1800–1914” című könyve adta. E tanulmány azonban a térbeli keretet szűkíti, hiszen Litvánia helyett csak a Vilnius-vidékre koncentrál, az időbeli keretet ugyanakkor tágítja: a litván, orosz és fehérorosz források mellett az 1910-es évek lengyel kartográfusainak munkáiból is szemezget. A vizsgált térképek mellékletként való feltüntetésére ezúttal nincs mód, hiszen a színek fekete-fehér nyomtatásan értelmüket veszítenék. A tanulmány

talán legfontosabb tudományos eredménye az, hogy a különböző korú, különböző méretarányú és különböző vetületű alaptérképek által megjelenített etnográfiai határvonalakat együttesen, fedvényként egymásra helyezve tünteti fel. A modern térinformatikai és grafikai szoftvereknek köszönhetően így láthatóvá válik az a szélmalomharc, ami a Vilnius-vidék etnikai feltérképezésére irányult csaknem egy évszázadon át.

### A történelmi háttérről dióhéjban

A Litván Nagyfejedelemség, csaknem egymillió km<sup>2</sup>-es területével, a késő középkori Európa legnagyobb állama volt, melynek központi magja, a litvánok által lakott territórium kb. 70–80 000 km<sup>2</sup> lehetett. A XIX. században jelentős etnikai csoportok közül a litvánok után először az askenázi zsidók jelentek meg nagy tömegben Vilnius környékén, akik a Rajna-medencéből vándoroltak a litván állam területére még a XIV–XVI. században.<sup>8</sup> Őket a lengyelek megjelenése, pontosabban a litván nemesség fokozatos ellengyeledése követte, amely a lublini unió megalakulásával vette kezdetét, és egészen az 1800-as évek közepéig, a litvánok nemzeti öntudatra ébredésének hajnaláig tartott. A XVII–XVIII. század vészterhes időszakában a Vilnius-vidék valóságga elnéptelenedett: a háborúk és járványok miatt a Litván Nagyfejedelemség elvesztette népességének előbb 48%, majd 35%-át. Ekortól, különösen az 1709–11-es pestisjárvány után figyelhető meg a fehérorosz nyelvű területek térbeli expanziója,<sup>9</sup> ami többnyire a helyi lakosság szláv többségbe való asszimilálódásának a következménye volt. Az oroszok – az 1600-as évek második felében megjelenő őhitűeket leszámítva – a cári önkényuralom idején, a XIX. században települtek a térségbe.

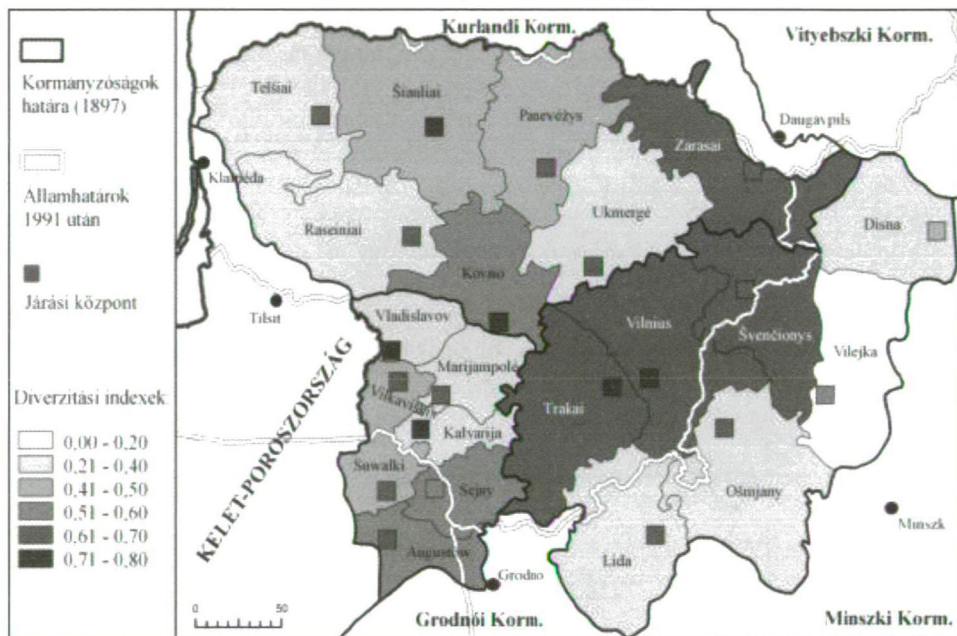
1. ábra. A „litván kormányzóságok” anyanyelvi összetétele az 1897. évi népszámlálás alapján



Forrás: Németh (2010) 18. old.

Az Orosz Birodalom első és egyben utolsó modern értelemben vett népszámlálására 1897-ben került sor, a polihisztor Pjotr Szemjonov (Пётр Петрович Семёнов) koordinálásával. A census szerint Vilnius lakosságának 40%-át jiddis, 31%-át lengyel, 20%-át orosz anyanyelvűek alkották és litvánul mindössze 2%-uk beszélt. A Vilniusi járás ugyanekkor a korabeli Európa egyik legheterogénebb összetételű közigazgatási egysége volt, ahol az orosz (10%), a lengyel (20%), a litván (21%), a jiddis (21%), és a fehérorosz (26%) anyanyelvűek közel azonos arányban képviseltették magukat (1–2. ábra). Fontos azonban hangsúlyozni, hogy a statisztika ebben az esetben legfeljebb tájékoztató pontnak tekinthető, hiszen az anyanyelv – etnikum – vallás kategóriáinak elkülönítése, és ezáltal a terület „jogos tulajdonosának” megnevezése relatív többség alapján, gyakorlatilag lehetetlen vállalkozásnak bizonyult. A legtöbben alighanem litván származású, lengyel tudatú, katolikus vallású, ám valójában fehérorosz nyelvű lakosok voltak.<sup>10</sup>

2. ábra. Diverzitási indexek (Bajmócy P. 2009) a „litván kormányzóságokban” az 1897. évi népszámlálás alapján



Forrás: Németh (2010) 18. old.

### Az oroszországi etnográfiai térképezés kezdetei

A cári Oroszországban XIX. század közepéig nem volt átfogó, szisztematikus, specializált etnográfiai kutatótevékenység. A sokáig német anyanyelvű szakemberek által uralt tudományos szféra az 1840-es évektől kezdett lassan, de biztosan eloroszosodni,<sup>11</sup> ami kéz a kézben járt a pán-szlávizmus és nagyorosz sovinizmus ideológiáinak általános térnyerésével. Míg a tudósok korábban csupán néma megfigyelők voltak (ráadásul a XVIII. században maga a nemzetiségi hovatartozás sem bizonyult még különösebben fontos, célzott tanulmányozásra érdemes tényezőnek), addig XIX. század közepétől lassan, de biztosan az államgépezet kiszolgálóivá váltak. A nemzeti orosz tudomány megteremtésével az egyetemek gyors ruszifikálásával és a cenzúra bevezetésével az önmagát újradefiniáló Orosz Birodalomban<sup>12</sup> tudomány és politika végérvényesen összefonódott.

Az ún. „nyugati provinciák” helyzete az 1850-es, ’60-as évektől került reflektorfénybe. Érdekes módon nagyjából egy időben bontakozott ki egyfajta naiv, spontán tudományos érdeklődés, ill. támadt központi igény a birodalom nyugati peremén élő népek megismerése iránt. Utóbbinak mindenekelőtt biztonságpolitikai okai voltak, hiszen az mind az 1830–1831. mind az 1863–1864. évi felkelések ebben a térségben robbantak ki. A központi vezetés számára ekkoriban egyértelműen a lengyelek okozták a legtöbb fejtörést, akik a cári hatalomhoz kevésbé lojális, szakadár etnikai csoportnak bizonyultak. A másik társadalmi-gazdasági ok az 1861. évi általános jobbágyfelszabadításhoz kapcsolódott. A cári adminisztráció számára elemi fontosságúvá vált annak ismerete, hogy a rendelet nyomán szabaddá váló milliós tömegek milyen etnikai, vallási, kulturális jellemzőkkel rendelkeznek. A kutatások célja az egykori Lengyel–Litván Unió – mint terra incognita – népességének feltérképezése volt; mindenekelőtt az etnográfiai határvonalak futásirányának megállapítása. (Ez az attitűd rá is nyomta bélyegét a kutatások jellegére és eredményeire: a XIX. századi térképeken jellegzetes vonalszerű határok választották el az egyes etnikai, nyelvi, vallási csoportokat.) Ezek voltak azok az évtizedek, amikor Pétervár számára is kezdett világossá válni: a korábban egyszerűen „lengyel provinciáknak” titulált kormányzóságok valójában nem is lengyel többségűek, legfeljebb a helyi gazdasági, politikai elit nevezhető annak. E felismerés csak fokozta a terület iránti kíváncsiságot.<sup>13</sup>

A terepi kutatások intézményi hátterét a Birodalmi Orosz Földrajzi Társaság (Императорское Русское Географическое Общество), ill. annak tagozatai, mindenekelőtt a Néprajzi és a Statisztikai Szekció biztosította. A legelső nyugati expedícióra 1846-ban került sor; célja a nagyrészt már asszimilálódott lívek felkutatása volt a Rigai-öböl partján.<sup>14</sup> Ezután egymást követték a hasonló jellegű expedíciók, bár az 1863–1864. évi polgárháború után radikálisan megváltozott a hatalom hozzáállása a területhez és a terepi kutatásokhoz egyaránt. A lengyelek bűnös nemzetként való megbélyegzésével nyílt ruszifikáció (latin ábécé betiltása, katolikus egyház üldöztetése, a helyi adminisztráció orosz hivatalnokokkal való feltöltése stb.) és de-polonizációs törekvés vette kezdetét.<sup>15</sup> Ez a kutatásokat annyiban érintette, hogy prioritást kapott a „lengyel provinciák” statisztikai számbavétele és minél pontosabb feltérképezése; különös hangsúlyt fektetve a kisebb etnikai csoportok elkülönítésére. A XIX. század közepe és az első világháború közötti időszakban számos olyan tematikus térkép látott napvilágot, amely Oroszország nyugati provinciáinak etnikai, vallási, néprajzi viszonyait próbálta valamilyen módon – jellemzően éles határvonalak mentén elválasztva – megjeleníteni. Annak ellenére, hogy nagyjából egy időben és nagyjából hasonló kartográfiai módszerekkel készültek ezek a térképek, olykor hatalmas különbségek fedezhetők fel közöttük; az etnikai határvonalak néhol 100–150 km-nyire is eltávolodnak egymástól. Milyen tényezők magyarázzák e szignifikáns eltéréseket?

### A térképi eltérések okai

A legkézenfekvőbb indok a Baltikum sajátos stratégiai pozíciójában keresendő, amely a közeli nagyhatalmak (orosz, német), egy regionális középhatalom (lengyel), ill. a kisebb népek (litvánok, fehéroroszok) *geopolitikai* vetélkedési terepévé változtatta a Vilnius-vidéket. Az érdekszférák metszéspontjában fekvő városra és vonzaskörzetére a XX. század első felének valamely időszakában mindegyik fél igényt formált, bár az 1920-as, ’30-as években egyértelműen a lengyel–litván konfliktus vált meghatározóvá. Egy ilyen feszült politikai környezetben aligha lehet (nem is sikerült) pártatlan, tökéletesen neutrális kartográfiai munkát végezni.

A térképek ugyanakkor kiválóan visszatükrözik a kor *ideológiai áramlatainak* alig rejtett üzeneteit is. Az „izmusok” közül a nacionalizmus, a nemzeti sovinizmus és a pán-

szlávizmus emelhető ki, de kevésbé nyilvánvaló módon tetten érhető az etnikum fogalmának pre-modern (primordializmus) és modern (egyfajta kezdetleges szociál-konstrukcionizmus) értelmezése is, ami alapvetően a lengyelkérdés körüli vitában öltött testet. Röviden: az etnikai származás elsősorban egy vérségi kötődésre utaló biológiai fogalom, vagy inkább az kulturális alapokon nyugvó, szituatív, az egyéni és a kollektíva szintjén egyaránt változtatható társadalmi konstrukció?<sup>16</sup>

Fontos szempont a rendelkezésre álló *adatok megbízhatóságának* kérdése is. Az 1897-es össz-oroszországi cenzust megelőzően csak részleges és meglehetősen bizonytalan validitású adatok álltak a kartográfusok rendelkezésére (*1. táblázat*). Ráadásul az sem volt világos, hogy mit kell „nép” alatt érteni: származást, anyanyelvet, vallást, netán egyéb kulturális tényezőket is? Tovább bonyolította a képletet, hogy ekkoriban a birodalom nyugati tartományában élő parasztságnak még fogalma sem volt a modern értelemben vett nemzetudatról. A Vilnius-vidéken élő, közvetlen környezetéhez kötődő rurális népesség – kikristályosodott, stabil csoportidentitás hiányában – legtöbbször egyszerűen „idevalósiként” aposztrofálta magát. Alternatív válaszként arra, hogy „mi az Ön nemzetisége”, gyakran előfordult az orosz mint állampolgársági státusz és a litván mint regionális kötődés is, míg anyanyelvként rendszerint a fehéroroszt vagy az „ittenit” nevezték meg.<sup>17</sup> Az egyes identitás-képző „madzagok” tehát oly mértékben összegubancolódtak, hogy szinte lehetetlen volt kibogozni azokat. A balti-szláv etnikai kontaktzónában így kettős vagy többes identitással rendelkező közösségek formálódtak. Paradox módon ugyanakkor a központosításra törekvő orosz politika által támogatott néprajzi expedíciók jelentős mértékben hozzájárultak az etnikai csoportok nemzeti öntudatra ébredéséhez. A vissza-visszatérő kérdezőbiztosok egyértelmű válaszokat vártak az anyanyelvre, vallásra vonatkozó kérdéseikre, ezáltal óhatatlanul stimulálták az emberek identitástudatának formálódását.

A térképi tartalmak szignifikáns eltérései tehát a *fogalmak eltérő értelmezésével* is magyarázhatók. Az etnikum, nemzet, nemzetiség stb. fogalmainak részletes magyarázatára e tanulmány keretében nincs mód, azonban a „litván” kifejezés történelmi fejlődésének rövid ismertetése mindenképpen indokoltnak tűnik. Maga a melléknév különös módon evolválódott a XVIII–XIX. század során: sokáig elsősorban területi kötődést jelentett, azaz minden itt élő személy litvánnak vallotta magát Grodnótól Minszkig; származástól, anyanyelvtől, vallástól, társadalmi státusztól függetlenül. Egy történelmi-geopolitikai fogalomból (a Litván Nagyfejedelemség lakója) előbb földrajzi (Litvánia területén élő), majd az 1860-as évektől fokozatosan etnikai fogalom vált (litván származású/anyanyelvű). A XIX. század végén, XX. század elején még párhuzamosan létezett a Litvánia szó négy különböző dimenziója is. Továbbra is, bár egyre kevésbé, használatban volt a történelmi jelentés: a Litván Nagyfejedelemség mint közelmúltbeli geopolitikai entitás. Jóval kisebb területet értettek „etnolingvisztikai Litvánia” alatt, ami a többségében litvánul beszélő tömböt foglalta magában. Ennél valamivel nagyobb, elsősorban délkelet felé elnyúló terület volt az „etnográfiai Litvánia”, amelyet nem csak, ill. nem elsősorban az elsődlegesen használt nyelv alapján próbáltak lehatárolni, hanem részben a származás, részben a litván kultúra materiális és nem materiális jelenléte alapján. A legszűkebb értelemben vett Litvánia csak a keleti, aukštaitis nyelvjárást beszélőket foglalta egybe, elkülönítve őket a nyugati žemaitisoktól.<sup>18</sup>

Végül, de nem utolsósorban figyelembe kell venni magát a kartográfiai produktumot, ill. az esetleges *térképi manipulációkat* is; az előző fejezetben ismertetett tényezőkkel együtt: személy, adatforrás, kontextus, szponzorok, hatás. Az alábbiakban a teljesség igénye nélkül ismertetek néhány fontosabb XIX. század végi, XX. század eleji etnikai térképet a Vilnius-vidékről; hangsúlyozva minden esetben az óvatos, szkeptikus szemléletmód fontosságát és létjogosultságát.

1. táblázat. A Vilnusi Kormányzóság összetétele néhány XIX. századi néprajzkutató szerint

	Lebedkin, M. (Лебедкин), 1861		Koreva, A. (Корева), 1861		Erckert, R. (Эркерт), 1863		Batiuškovas, P. (Батюшков), 1863; Janžulas, M. (Янжул), 1865		Rittich, A. (Риттих), 1867	
	szám	%	szám	%	szám	%	szám	%	szám	%
Litvánok	418 880	50,0	386 900	46,0	386 000	45,1	210 273	23,6	-	35,0
Fehéroroszok	169 057	20,2	247 300	29,4	-	-	418 289	46,9	-	45,1
Lengyelek	154 386	18,4	103 400	12,3	212 000	24,7	154 386	17,3	-	7,1
Oroszok	14 930	1,8	19 300	2,3	178 000	20,8	27 845	3,1	-	1,5
Zsidók	76 802	9,1	67 645	8,0	77 000	9,0	76 802	8,6	-	10,9
Egyéb	4 019	0,5	16 554	2,0	3 700	0,4	4 120	0,5	-	0,4
Összesen	838 074	100,0	841 095	100,0	857 000	100,0	891 715	100,0	973 574	100,0

Forrás: Gaučas, P. (2003) 2–5. táblázat

### A XIX. század második felének néprajzi térképei

Az első átfogó, mégis viszonylag nagy pontosságú etnográfiai térkép érdekes módon a cári Oroszország határain kívül született 1842-ben. Szerzője *Pavel Josef Šafařík*, szlovák származású bölcsészdoktor volt, aki a történelmi Magyarországon, Feketepatakon született 1795-ben. A szerző már a mű címében (*Slovanský národopis*) is deklarálta célját: a szláv népek európai szállásterületének ábrázolását, domináns nyelv alapján. A pán-szláv szellemiség eredményeként az általuk többségében lakott territórium egyetlen hatalmas tömbként tűnik fel a térképen; azon belül csak vékony, bizonytalan futásirányú vonalak jelzik az egyes szláv népek közti, jelentéktelennek tűnő határokat. A lettek és litvánok szintén zölddel voltak feltüntetve, Šafařík tehát egyértelműen a szlávok legközelebbi rokonainak tekintette őket. Azon túl, hogy a térkép számos tárgyi tévedést tartalmazott (pl. a novgorodiakat érthetetlen okból elkülönítette az oroszoktól), a bizonytalan adatforrás miatt túlságosan elnagyolt volt: a nyelvhatárok futásiránya olykor igen pontatlanra sikerült, ráadásul a városi lakosság sem került megjelenítésre. A multietnikus Vilnius-vidéket a szlovák térképész egyértelműen litván többségűnek ábrázolta, a litván–szláv nyelvhatárt pedig nagyjából a Minszk–Vilnius táv felénél húzta meg. Lengyeleket, zsidókat és egyéb kisebb népcsoportokat (tatárok, karaimok stb.) egyáltalán nem tüntetett fel. A hibák és hiányosságok ellenére Šafařík nevéhez nem kisebb eredmény köthető, mint az „első modern etnikai térkép” megrajzolása, ami igen nagy hatást gyakorolt a XIX. századi tematikus kartográfia, ill. a pán-szláv idea további fejlődésére egyaránt.<sup>19</sup>

Hasonlóan grandiózus munka volt az 1851-ben, *Peter von Köppen* (Пётр Иванович Кёппен) által publikált térkép is, ami Oroszország európai részének etnográfiai viszonyait ábrázolta (*Этнографическая карта европейской России*). A német származású geográfus, történész és néprajztudós az ukrajnai Harkovban született, édesapját még Nagy Katalin cárnő hívta az Orosz Birodalomba. (Fiából, Vlagyimir Petrovics Köppenből világhírű éghajlatkutató vált.) A Birodalmi Orosz Földrajzi Társaság egyik alapítójaként és a Statisztikai Szekció vezetőjeként nagyszabású adatgyűjtést végzett, ami térképének alapját képezte.<sup>20</sup> E tekintetben sokkal előnyösebb pozícióból kezdhett hozzá munkájához, mint Šafařík. A keleti szláv népeket nem különítette el egymástól, így a sárga orosz-fehérorosz és a zöld litván felület közvetlenül érintkezett egymással Vilnius városánál (a lengyelek jelenlétéről ő sem vett tudomást). A Vilnius-vidék bipoláris térségként tűnik fel a térképen: északon litván, délen keleti szláv többséggel; csak nyugaton látunk jelentősebb lengyel és (fehér)orosz „szigeteket” a litván tömbön belül.

*Roderich von Erckert* (Родриг Федорович Эркерт), porosz születésű katonai térképész, aki végül az Orosz Birodalom magas rangú tisztjeként futott be karriert, 1863-ban publikálta néprajzi atlaszát előbb francia (*Atlas Ethnographique des Provinces Habitées en Totalité ou en Partie par des Polonais*), majd orosz nyelven (*Этнографический атлас западнорусских губерний и соседних областей*). Az elődeihez képest realisabb képet alkotott a térség etnikai viszonyairól azáltal, hogy már a lengyeleket is megjelenítette a térképein. (Tagadta azt, hogy léteznének „katolikus fehéroroszok”, így a régió katolikus lakóit rendszerint lengyelként tüntette fel.) Ezek a vöröses rózsaszín exklávék azonban a két különböző kiadványban eltérő mélységben – az orosz kiadásban jobban, a franciában kevésbé – nyomultak be a fehérorosz többségű térségbe. Vytautas Petronis szerint<sup>21</sup> ennek kettős politikai üzenete lehetett. Egyfelől 1863-ban, a lengyel felkelés évében a központi hatalom számára a lengyelkérdés jelentette a legfontosabb belpolitikai problémát, amely azonnali megtorlást, majd átfogó ruszifikációs hullámot generált. Az orosz célközönség számára fel kellett tehát nagyítani a lengyel veszélyt, legitimálva a cár által elrendelt oroszosító kampányt. Másfelől a nyugat-európai lengyel emigráció számára azt kellett hangsúlyozni, hogy a hiedelmekkel ellentétben ezek nem lengyel, hanem fehérorosz többségű provinciák. A másik eltérés a Vilnius-vidéknél figyelhető meg: a francia kiadványban a litván többség mellett lengyel, az oroszban viszont vegyesen lengyel és belorusz exklávék tarkítják a térséget. E különbség okai nem ismertek. Összességében véve, ha el akarjuk helyezni Erckert munkásságát a tudományos precizitás és a politikai propaganda tengelyén, akkor egyértelműen utóbbi felé billenne a mérleg nyelve. Az atlasz francia kiadása tartalmazott egy másik térképábrát is, ami a litván és lett többségű közigazgatási egységeket mutatta, és amely nagy hatást gyakorolt a későbbi, XX. század eleji litván nacionalizmusra is (lásd később Antanas Smetona térképét).

A mai Lettország területén született *Jūlijs Kalējs Kuzņecovs* lett és valószínűleg orosz felmenőkkel rendelkező jogász és nyelvész volt, aki 1872-ben készítette el a litvánok etnikai határait bemutató térképét. Habár a kartogram eredeti változata eltűnt az Orosz Földrajzi Társaság archívumából, a leírás alapján Vytautas Petronis rekonstruálni tudta<sup>22</sup> a határvonal futásirányát. A szerző, aki elkötelezett litván-kutatóként sok időt töltött terepen, és az empirikus tapasztalatok gyűjtését mindennél fontosabbnak tartotta, úgy vélte, hogy e soknyelvű régióban ott kell meghúzni a határt, ahol a litván fokozatosan a második nyelvévé kezd válni. Ez alapján Vilnius környékét fehérorosz, a Vilnius-vidék nyugati és keleti részét viszont litván többségüként ábrázolta. A régi, de még használatban levő litván földrajzi nevek alapján továbbá arra a konklúzióra jutott, hogy a litván–belorusz nyelvi határ fokozatosan hátrál délkelet felől északnyugati irányba. Ezt az is bizonyítja, hogy a jelenlegi „frontvonalon” túl az idősebb generációk még emlékeznek a litván nyelvre.

1875-ben két etnográfiai térkép is megjelent, mindkettő *Alexander Rittich* (Александр Фёдорович Риттих) szerkesztésében. A térképkészítő keményvonalas orosz nacionalistaként a pán-szláv idea elkötelezett híve volt, aki többek között a kisebb, pl. finnugor népcsoportok asszimilálását is szorgalmazta. Első térképén (*Этнографическая карта Европейской России*) az Orosz Birodalom európai részének anyanyelvi viszonyait ábrázolta. A keleti szláv népeket egységesen halvány vörös alapon (pán-szlávizmus), különböző bordó sraffozással jelölte. Ez azért is érdekes, mert a szintén rokon lett és litván nyelveket pl. sárga, ill. zöld színekkel határozottan elkülönítette egymástól. A Vilnius-vidéket hasonló módon ábrázolta, mint Kuzņecovs, de még tovább tolta nyugat felé – kb. a Vilnius-Kaunas táv feléig – a balti-szláv határt. Apró bordó és fekete foltokkal viszont már feltüntette a részben lengyel és jiddis nyelvű településeket is. A lengyel jelenlét mindazonáltal sokkal jelentéktelenebbnek tűnik, mint a korábbi (pl. Erckert) térképeken, ráadásul nála a litván többségű „szigetek” sem léteznek. Habár a térkép a párizsi Nemzetközi Geo-



grófus Kongresszuson aranyérmét kapott,<sup>23</sup> nem nevezhető objektívnek, hiszen a szerző politikai meggyőződése erősen rányomta bélyegét a végeredményre. Tovább árnyalja a képet az a tény is, hogy ugyanezen évben megjelent Rittich egy másik, az előzőhöz képest homlokegyenest különböző néprajzi térképe, ami *Mihail Mirkovic* (Михаил Фёдорович Миркович) alaptérképének továbbfejlesztett változata volt. Ezen a Vilnius-vidék nagy részét – sőt magát a várost is – „balti” többségüként ábrázolta (a lettek és litvánok azonos jelkulccsal, kék sraffozással jelennek meg); a szláv–balti határt pedig a Grodno – Lida vonallal párhuzamosan, ill. a Vileika – Švenčionys ív mentén rajzolta meg.

**3. ábra. A litván többségű területek körülbelüli etnikai-nyelvi határvonalai a XIX. század második felében készült térképeken (nem ábrázolva az esetleges exklávékat) (saját szerkesztés)**



### A XX. század első két évtizedének néprajzi térképei

Sokáig nem létezett specializált fehérorosz-kutatás. Ennek legfőbb oka az, hogy egészen a XIX. század végéig nem volt egyértelmű a beloruszok pozíciója a szláv népek között; sokan egyszerűen az orosz nemzet részének, nyelvüket pedig a „nagyorosz” egy dialektusának tekintették. Ez annyiban igaz is volt, hogy az aktív belorusz értelmiség hiánya miatt sokáig igen gyenge lábakon állt a körülírhatatlannak tűnő fehérorosz identitás, így az 1890-es évekig nem is fogalmazódott meg egységes kulturális és nemzeti program.<sup>24</sup> A legelső „nemzetébresztők” közt találjuk *Efim Karszkij* (Яўхим Фёдаравіч Карскі) nyelvész és néprajztudóst, akinek nevéhez többek közt az első fehérorosz etnográfiai térkép összeállítása is fűződik. Karszkij azt vallotta, hogy a származás és a vallási hovatartozás helyett legjobb a jelenleg beszélt elsőszámú nyelv alapján elkülöníteni a csoportokat, így pl. a litván származású, de elsősorban fehéroroszul beszélő lakosokat egyértelműen fehéroroszként tüntette fel. (Önmagának is ellentmondva azonban a lengyel anyanyelvűeket konzekvens módon „polonizálódott fehérorosznak” titulálta.)<sup>25</sup> Térképén „természetesen” vörös színnel jelölte a fehéroroszoikat, akiknek etnikai magterülete nagyjából a Daugavpils–Borisov–Mahiljov–Vityekbszk sokszögbe, a mai államterület északnyugati részébe esett. Ettől nyugatra, egészen Trakai-ig és Grodnóig fehérorosz többségű sávot

rajzolt, egyértelműen belorusz dominanciájú Vilnius-vidékkel. Európa egyik utolsó nemzeti mozgalma tehát a fehéroroszoké volt, akik ugyanúgy igényt formáltak Vilnius városának birtoklására, mint a litvánok és a lengyelek.

A litvánok nemzeti öntudatra ébredése valamivel korábban, az 1860-as, '70-es években kezdődött.<sup>26</sup> A kezdeti kulturális-népnevelői jelszavakat az 1890-es évektől kezdte felváltani az autonómia, majd a teljes függetlenség követelése. A sajtótilalom feloldása után nem sokkal, 1905 novemberében összehívott Vilnusi Szejm már világos politikai célt fogalmazott meg: „autonómiát követeltek Vilniusban tartandó országgyűléssel, valamint a litván nyelv visszaállítását az iskolákban, a hivatalokban és az egyházi életben”.<sup>27</sup> Témánk szempontjából döntő fontosságú esemény volt ez, hiszen a litván elit ekkor fogalmazta meg első ízben „valamennyi litván terület közigazgatási egyesítését”,<sup>28</sup> ami az ő olvasatukban az etnográfiai Litvánia megteremtését jelentette. A litván nacionalizmus egyszerre volt tehát lengyel- és oroszellenes, sőt a Vilnius-vidék hovatarozása körül kibontakozó vitában a szembekerültek a fehérorosz nemzeti mozgalommal is. Az oktatás 1864 utáni ruszifikációjára a litván parasztság passzív ellenállással válaszolt: a tanköteles gyermekek elenyésző kisebbségét írták iskolába, a többségük otthon tanult. Tankönyvekre viszont szükségük volt, azonban a sajtótilalom miatt nem állt rendelkezésre litván nyelvű oktatási segédanyag, hiszen sokáig kizárólag cirill betűs kiadványok jelenhettek meg.<sup>29</sup> Az első litván földrajztankönyvek az 1890-es években íródtak Észak-Amerikában, melyeket a porosz-orosz határon kellett átcsempészni ahhoz, hogy eljussanak a žemaitijai és aukštaitijai gyerekekhez. Sajátos módon a litván etnikai szállásterület vizualizálásában ezek, a nyugati emigráció által összeállított iskolai tankönyvek játszották a pionír szerepet.

Ez azt is jelenti egyúttal, hogy kezdetben nem voltak professzionális litván kartográfusok; a térképek rajzolását ambiciózus, de szakmai szempontból laikus személyek vállalták magukra. Az olyan szerzők, mint *Petras Vileišis* (1898), *Antanas Macijauskas* (1900), *Jadvyga Juškitė* (1905), *Mečislovas Davainis-Silvestraitis* (1908), *Juozas Gabrys-Paršaitis* (1910) rendszerint sematikus, elnagyolt, olykor konkrét határvonalak nélküli „etnográfiai Litvániát” jelenítettek meg. A tudományos precizitás hiánya ellenére azonban igen fontos szerepük volt e térképábráknak a litván nemzeti mozgalom identitástudatának stabilizálódásában; annál is inkább, mert első ízben tüntették fel anyanyelvükön a földrajzi tulajdonneveket. Ahogy Krasznai Zoltán is megfogalmazta: „még a legkisebb léptékű tájékoztató térképnek is fontos szerep juthat, amikor ez az egyetlen kínál egy adott problémáról vagy területről átfogó földrajzi képet”.<sup>30</sup> Az első professzionális litván térképre 1911-ig kellett várnunk. *Paruošė Valerijonas Verbickis* a Szentpétervári Egyetem hallgatójaként publikálta térképét „Lietuvos žemėlapis su etnografijos siena” címmel. A litván szállásterületet valamivel nagyobbabbnak ábrázolta, mint a XIX. századi kartográfusok többsége, azonban sokkal kisebbnek, mint Vileišis, Juškitė és kortársaik. A térképészet-történettel foglalkozó szakemberek korrekt, objektivitásra törekvő munkaként ismerik el Verbickis alkotását, ami jól – a korrábbiakhoz képest legalábbis jobban – tükrözte a többségében litván nyelvű területek első világháború előtti kiterjedését.<sup>31</sup> A részrehajlás azonban továbbra is tagadhatatlan: Karszkijhoz képest pl. Verbickis jóval keletebbre tolta a litván-fehérorosz (és/vagy lengyel) nyelvhatárt; litván többségüként tüntetve fel – a hivatalos népszámlálási adatok szerint egyébként 2%-nyi litván lakossal rendelkező – Vilniust. A város kartográfiai elhódításán túl a térkép legfőbb fogyatékosága, hogy a litvánokon kívül egyetlen más etnikumot sem jelenít meg, így nem kapunk képet arról, hogy a nyelvhatáron túl kik és mennyien élnek, ill. hogy a litván többségű területen belül milyen kisebbségek találhatók. A vizsgált térség nyugati és keleti részén nincs jelentős eltérés a „rivális” fehérorosz térképhez képest, és hasonló futásirányú nyelvhatárt látunk, mint Karszjinál.

1914-ben készült el *Jurgis Čiurlys* térképe (D’Erckert’o Lietuvos etnografijos žemėlapis 1863 metų), mely Erckert ötven évvel korábbi munkájának felelevenítésén ala-

pult. A térképet végül *Antanas Smetona*, a későbbi litván államelnök „Lietuvos etnografijos ribos” című publikációja tette ismertté. Smetona azzal indokolta a fél évszázaddal korábban keletkezett térkép rehabilitálását, hogy a XIX. század derekán sokkal objektívebb kutatások zajlottak, hiszen a szerzők nem voltak még átitatva nacionalista, sovinszta ideológiákkal. Ráadásul az 1897-es népszámlálás óta eltelt másfél évtizedben olyan sokan ismerték már fel litván gyökereiket Vilniusban és környékén (őket a családneveik, népszokásaik stb. alapján egyébként is litvánnak kell tekinteni), hogy ezáltal a nemzet etnikai területe jelentősen megnőtt.<sup>32</sup> Valójában Smetona a rendelkezésre álló térképek közül éppen azt használta fel, amely a számára legkedvezőbb „valóságot” mutatta. Habár – a lengyel Thugutthoz hasonló stratégiát választva – sraffozással jelölte a litvánok százalékos arányát, a végső konklúzióján mit sem változtatott: Litvánia határa addig terjed, ameddig litván szót hallani, és ameddig a „litván szellem” érzékelhető, írta tanulmányában.<sup>33</sup>

Etnográfiai térképek természetesen lengyel oldalon is születtek; az egyik legismertebb munka *Stanisław Thugutt* nevéhez fűződik, aki 1915-ben publikálta térképét Varsóban. A szerző, aki később Lengyelország külügyminisztere és miniszterelnök-helyettese is volt, az egykori Lengyel–Litván Unió területén élő lengyeleket ábrázolta az 1910. évi állapotnak megfelelően. Mivel az előzőknél sokkal nagyobb területet jelenített meg, ráadásul az aktuális adminisztratív egységek szerint tagolta a teret, itt nem volt mód a Vilnius-vidék etnikai, nyelvi, vallási mikrostruktúrájának megjelenítésére. Ennek ellenére a témánk szempontjából tanulságos röviden megvizsgálni Thugutt munkáját is, hiszen az nemcsak a korabeli lengyel perspektívát tükrözi, hanem kiváló példát szolgáltat a manipulatív etnikai térképezésre is. A szerző legfőbb célja alighanem annak az igazolása volt, hogy a lengyelek jogos igényt támaszthatnak az egykori Lengyel–Litván Unió mint történelmi geopolitikai egység feltámasztására, melyben a lengyelek jelentik a domináns elemet. A térképész a vörös szín öt különböző árnyalatával érzékeltette azt, hogy a lengyelek milyen arányt képviselnek az adott közigazgatási egység teljes népességéből. A kategóriák megállapítása és a hozzájuk rendelt színkulcs definiálása azonban feltűnően manipulatívra sikerült: a két alsó (0–2% és 2–5%), ill. a legfelső kategóriát (75–100%) leszámítva alig lehet megkülönböztetni a három árnyalatot, azaz első ránézésre nem látszik differencia pl. egy 6%-ban és egy 74%-ban lengyelek által lakott megye között. A 15–50%-os részesedést szimbolizáló színkód ráadásul sötétebb lett, mint az 50–75%-os kategória. Az eredmény: a lengyel etnikai magterülethez látszólag egyetlen hatalmas tömbként kapcsolódnak a keleti, napjainkban Ukrajnához és Fehéroroszországhoz tartozó területek – markáns lengyel jelenléttel, szinte teljesen kitöltve az egykori államkeretet.

Hasonló metódus alapján és valószínűleg hasonló céllal készült *L. Dura* térképe is (Mapa rosziedlenia ludności polskiej z uwzględnieniem spisów władz okupacyjnych w 1916 r.), amely már a német cenzus adatait is tartalmazta. Élénk vörös színnel azok a közigazgatási egységek tűnnek fel, ahol a lengyelek relatív vagy abszolút többséget alkotnak. A lengyel szállásterület kontinuitása itt Varsótól Vilniusig kimutatható, sőt a lettországi Ilükste megye is vörös színben pompázik – ott, ahol a lakosság kevesebb, mint egyharmada vallotta anyanyelvének a lengyelt. A szerző ugyanakkor fontosnak érezte pontosítani a lengyel szállásterület kiterjedését, ezért lila színű x-ekkel jelölte annak precízebb futásirányát. Ez a vonal a legtöbb helyen még az imént említett közigazgatási határokon is túlnyúlt; magában foglalva pl. Daugavpils, Minszk és Vileika városait egyaránt. Litvánokról, beloruszokról, zsidókról szinte tudomást sem véve, elérkeztünk tehát a másik véglethez: a térképet szemlélve a Vilnius-vidék mint lengyel dominanciájú terület, tárul a szemünk elé.

4. ábra. A litván többségű területek körülbelüli etnikai-nyelvi határvonalai a XX. század első két évtizedében készült térképeken (nem ábrázolva az esetleges exklávékat) (saját szerkesztés)



### „Térképháború” a két világháború közti időszakban

A Vilnius-vidék 1920 és 1939 között lengyel megszállás alatt állt. Habár Varsó hivatalosan is beleegyezett a Vilnius-vidék átadásába, Lucjan Żeligowski tábornok vezetésével 1920-ban lengyel alakulatok elfoglalták a várost, kikiáltották a Közép-Litvánia nevű bábállamot, mely két év elteltével végül kimondta csatlakozását Lengyelországhoz. E kaotikus időszakban tetőfokára hágott a litván–lengyel ellenségeskedés,<sup>34</sup> ami nemcsak egy határvilongásokkal tűzdelt hadiállapotot, hanem egy sajátos kartográfiai vetélkedést is eredményezett. A kor meghatározó térképészei közt (*Vladas Daumantas, Eugeniusz Romer, Marian Świechowski stb.*) kirobbant a „térképháború”, melynek során a statisztikai adatok eltérő értelmezésével és a térképszerkesztési technikák manipulálásával mindkét fél próbálta a maga javára billenteni a Vilnius-vidék etnikai mérlegének nyelvét. A terület hovatartozását eldöntendő vitából időközben kiszálltak az oroszok és fehéroroszkok; ami maradt: a litván–lengyel marakodás. A két világháború közötti időszak etnikai térképeinek elemzése azonban már egy következő tanulmány feladata lesz.

### Összegzés

A XIX. század végén–XX. század elején a multietnikus Vilnius-vidék esetében különösen problematikusnak bizonyult az etnikai térképezés. A népcsoportok nagyfokú keveredése, a statisztikai adatok pontatlansága, a fogalmak (mindenekelőtt a „litván”) egymástól homlokegyenest eltérő értelmezése, a lehatárolás kritériumának tekintett identitásképző tényezők szelekciója (nyelv, vallás, kultúra, régi földrajzi nevek stb.) mind-mind hozzájárultak ahhoz, hogy a kartográfusok által felvázolt néprajzi határok jelentősen, néhol 100–150 km-nyire is eltávolodtak egymástól (3–4. ábra). Vilnius városa és környéke így hol

litván, hol lengyel, hol pedig fehérorosz többségüként jelenik meg ezeken a térképeken. Az eltéréseknek azonban rendszerint politikai, ideológiai okai is voltak, és ez már a manipulatív (propaganda) térképészet problematikájához vezet el bennünket.

Az 1864. évi felkelés után a lengyelkérdés mint legfőbb rizikófaktor került reflektorfénybe a cári hatalom számára. Erckert, R. szavai,<sup>35</sup> miszerint a Birodalom nyugati provinciáinak jövője, sőt a pusztaság túlélés is az orosz–lengyel harc kimenetelétől függ, miközben a kisebb népek (pl. litvánok) sorsa a részleges vagy teljes asszimiláció lesz, kitűnő lenyomatai a korszaknak. Az 1800-as évekből bemutatott térképek mögött minden esetben egy-egy, valamilyen szempontból elfogult kartográfust találunk. Azonban míg Köppen és Kuzņecovs munkái – minden hibájuk és hiányosságuk ellenére – viszonylag objektívnek nevezhetők, addig Šafařík és Rittich esetében már vegyesebb a kép, Erckert térképe pedig már egyértelműen a politikai propaganda szférájába tartozik. A XX. század első két évtizedében megváltozott a konfliktus jellege: a Vilnius-vidék birtoklásáért három nemzeti mozgalom, a litván, a lengyel és a fehérorosz is sorompóba szállt. A nacionalista-soviniszta attitűd itt is erősen rányomta bélyegét a kartográfiai produktumok minőségére. Karszkij és Verbickis, bár több ponton is ellentétes konklúzióra jutott, legalább törekedett a részleges objektivitásra; nem úgy, mint Smetona és Dura, akiknek munkássága révén alighanem zenitjére ért az 1910-es évek propaganda térképészete.

Ami pedig a térképszerkesztési metódusokat illeti: a Vilnius-vidék tökéletes bizonyíték arra, hogy egyszer, s mindenkorra fel kell hagyni a felület-kartogramok használatával. Teljességgel használhatatlanok ugyanis az olyan soknemzetiségű régiókban, ahol 5–6 márkás etnikai és/vagy nyelvi és/vagy vallási csoport is képviselteti magát, hiszen azok csak a többség és maximum egy-két kisebbség relatív súlyának érzékeltetésére alkalmasak. Sokkal pontosabb és valósághűbb eredményt adnak a létszamarányos diagram- vagy pont-térképek. A kettős vagy többes identitástudatok (f)elismerése révét pedig értelmüket veszítik az etnikai határvonalak pontos futásirányára vonatkozó kutatások is; helyette érdemes lenne a jövőben inkább az etnikai kontaktzónák dinamikáját vizsgálni.

## JEGYZETEK

1. Például Eckert, M.–Jörg, W. (1908): On Nature of Maps and Map Logic. – Bulletin of the American Geographic Society, Vol. 40, No. 6., pp. 344–351.
2. Krasznai Z. (2012): Földrajztudomány, oktatás és propaganda. A nemzeti terület reprezentációja a két világháború közötti Magyarországon. – IDReseach Kft./Publikon Kiadó, Pécs, p. 105.
3. Harley, J. B. (1989): Historical Geography and the Cartographic Illusion. – Journal of Historical Geography, Vol 15, No. 1, pp. 80–91.
4. Wright, J. K. (1942): Map Makers are Human: Comments on the Subjective in Maps. – Geographical Review, Vol. 32, No. 4, pp. 527–544.
5. Petronis, V. (2007): Constructing Lithuania. Ethnic mapping in Tsarist Russia, ca. 1800–1914. PhD disszertáció, Universitet Stockholms, pp. 30–35.
6. Krasznai Z. (2012): pp. 80–91.
7. A Vilnius-vidék lehatárolásának problematikájába ezúttal nincs mód részletesen belemélyedni. Bár a kifejezéssel leggyakrabban azt a területsávot illetik, amely a két világháború közti időszakban lengyel fennhatóság alatt állt, majd később a Litván Sz. Sz. K-hoz került, ebben a tanulmányban én tágabban értelemben használom. A litván – fehérorosz – lengyel etnikai kontaktzónát értem alatta, mely egy délnyugat-északkelet csapásirányú sávként tűnik fel a térképeken, nagyjából a Grodno–Lida–Vileika, ill. a Trakai–Švencionys ív között; gyújtópontjában magával Vilniusszal.
8. Juhniová, N. V. (1988): Az askenáz zsidók etnikai területe és letelepedésük néhány sajátossága a 19. sz. végi Oroszországban. – Világtörténet, 10. évf. tavasz, pp. 77–86.

9. Kiaupa, Z.–Kiaupinė, J.–Kuncevičius, A. (2000): The History of Lithuania before 1795. – Lithuanian Institute of History, Vilnius. p. 254.
10. Gaučas, P. (1989): Lietuvių kalba Vilniaus krašte. Pergalė, 1989/6, pp. 148–167.
11. Рупин, А. (1890): Историја русској етнографіи (Истории русской этнографии) – Vol. 1, pp. 51–83.
12. Bassin, M. (1991): Russia between Europe and Asia: the Ideological Construction of Geographical Space. –Slavic Review, Vol. 50, No. 1, pp. 1–17.
13. Petronis, V. (2007): Constructing Lithuania. Ethnic mapping in Tsarist Russia, ca. 1800–1914. PhD disszertáció, Universitet Stockholms, 301 p.
14. Cimermanis, S. (2003): The Livs of Svētciems Pagasts int he late 18th and 19th century. – Pro Ethnologia, 15, pp. 11–27.
15. Kiaupa, Z. (2002): The History of Lithuania. – Baltos Lankos, pp. 249–259.
16. Barth, F. (1969): Ethnic Groups and Boundaries: the Social Organization of Culture Difference. Oslo, Universitetsforlaget.
17. Petronis, V. (2007): p. 205.; Lagzi G. (2008): Kisebbségi kérdés, nemzeti kisebbségek Észtországban, Lettországban és Litvániában a rendszerváltást követő időszakban. Európai Összehasonlító Kisebbségkutatások Közalapítvány, Műhelytanulmány 33, Budapest, pp. 42–43.
18. A žemaitijai dialektus és identitás térbeliségének változásáról lásd pl.: Pertulis, V. 2005.
19. Petronis, V. (2007) pp. 176–184.
20. Gaučas, P. (2003): Etnolingvistinė rytų lietuvos gyventojų raida. XVII a. antrojoje pusėje – 1939 m. – Vilniaus Universitetas, Vilnius.
21. Petronis, V. (2007): pp. 208–209.
22. Petronis, V. (2007): pp. 153–159.
23. Semenov, P. (1896): Istoriia poluvekovoi deiatel'nosti imperatorskogo Russkogo geograficheskogo obshchestva (История полувековой деятельности Императорского Русского Географического общества), 1845–1895. – Vol. 2. Szentpétervár. pp. 957–959.
24. Marples, D. R. (1999): National Awakening and National Consciousness in Belarus. – Nationalities Papers, Vol. 27, No. 4, 15 p.
25. Karszkij, E. (Яўхім Фёдаравіч Карскі) (1903): Belorussy. – Varsó. <http://dic.academic.ru/dic.nsf/ruwiki/289612> pp. 7–9.
26. Laczházi A. (2009): Litván identitáskeresés a XX. században. – Kisebbségkutatás, 18, évf. 4. sz. pp. 686–700.
27. Bojtár E. (1990): Litván kalauz. Akadémiai Kiadó, Budapest, pp. 87–88.
28. Rauch, G.–Misiunas, R. J.–Taagepera, R. (1994): A balti államok története. – Osiris-századvég-2000, Budapest, p. 24.
29. Bojtár E. (1990): pp. 81–82.
30. Krasznai Z. (2012): p. 106.
31. Turska, H. (1995): O powstaniu polskich obszarów językowych na Wileńszczyźnie (O proischozdenii pol'skojazyčnych arealov v Vil'njusskom krae). – Vilnius, Mintis, 266 p. 154.
32. Petronis, V. (2007): pp. 256–259.
33. Smetona, A. (1914): Lietuvos etnografijos ribos. – Vairas, No. 16.
34. Bojtár E. (1997): Bevezetés a baltisztikába. – Osiris, Budapest, p. 145.; Polgár T. (2010): Vilnius/Wilno. Lengyel–litván konfliktus 1918–1920. – A Virtuális Intézet Közép-Európa Kutatására Közleményei. 2. évf. 1. sz. pp. 7–15.
35. Erckert, R. (1863) p. 9.; idézi Petronis, V. (2007): p. 207.

### Felhasznált irodalom

- Bajmócy P. (2009): Általános etnikai és vallásföldrajz. JATE Press, Szeged. 117 p.
- Barth, F. (1969): Ethnic Groups and Boundaries: the Social Organization of Culture Difference. Oslo, Universitetsforlaget.
- Bassin, M. (1991): Russia between Europe and Asia: the Ideological Construction of Geographical Space. –Slavic Review, Vol. 50, No. 1, pp. 1–17.

- Bojtár E. (1990): Litván kalauz. Akadémiai Kiadó, Budapest, 132 p.
- Bojtár E. (1997): Bevezetés a baltisztikába. – Osiris, Budapest, 316 p.
- Būtenaitė, R.–Prelgauskas, A. (szerk.): Lietuva Europos kelyje. – Lietuvos Nacionalinis Muziejus, Lietuvos Respublikos Seimo spaudos tarnyba. (Ekspozicija Lietuvos Respublikos Seime, 2000. 08. 23.)
- Cimermanis, S. (2003): The Livs of Svētciems Pagasts int he late 18th and 19th century. – *Pro Ethnologia*, 15, pp. 11–27.
- Daukšytė, L. (szerk.) (2009): Lietuvos sienos tūkstantmečio istorija. Baltų Lankų leidyba.
- Davainis-Silvestraitis, M. (1908): Pirmasis lietuviškas žemėlapis atvirukas. <http://www.maps4u.lt/lt/maps.php?cat=99>
- Dura, L. (1916): Mapa rozsiedlenia ludności polskiej z uwzględnieniem spisów władz okupacyjnych w 1916 r. – Biuro Pracy Społecznej, Varsó. [http://commons.wikimedia.org/wiki/File:Mapa\\_rozsiedlenia\\_ludno%C5%9Bci\\_polskiej\\_z\\_uwzgl%C4%99dnieniem\\_spis%C3%B3w\\_z\\_1916\\_roku.jpg](http://commons.wikimedia.org/wiki/File:Mapa_rozsiedlenia_ludno%C5%9Bci_polskiej_z_uwzgl%C4%99dnieniem_spis%C3%B3w_z_1916_roku.jpg)
- Eckert, M.–Jörg, W. (1908): On Nature of Maps and Map Logic. – *Bulletin of the American Geographic Society*, Vol. 40, No. 6., pp. 344–351.
- Erckert, R. (1863): Atlas Ethnographique des Provinces Habitées en Totalité ou en Partie par des Polonai. – Szentpétervár. In: Daukšytė, L. (szerk.) (2009): Lietuvos sienos tūkstantmečio istorija. Baltų Lankų leidyba, p. 53.
- Erckert, R. (1863): Etnograficheskii atlas Zapadno-Russkikh gubernii i sosednikh oblastei (Этнографический атлас западнорусских губерний и соседних областей). – Szentpétervár.
- Gabrys-Paršaitis, J. (1910): Geografijos vadovėlis skiriamas Lietuvos mokykloms: su paveikslais ir žemėlapiais, žemėlapius braižė A. Levy ir A. Braks. – Tilsit, Párizs <http://www.maps4u.lt/lt/maps.php?cat=99>
- Gaučas, P. (1989): Lietuvių kalba Vilniaus krašte. Pergalė, 1989/6, pp. 148–167.
- Gaučas, P. (2003): Etnolingvistinė rytų lietuvis gyventojų raida. XVII a. antroje pusėje – 1939 m. – Vilniaus Universitetas, Vilnius.
- Harley, J. B. (1989): Historical Geography and the Cartographic Illusion. – *Journal of Historical Geography*, Vol 15, No. 1, pp. 80–91.
- Juhnycova, N. V. (1988): Az askenáz zsidók etnikai területe és letelepedésük néhány sajátossága a 19. sz. végi Oroszországban. – *Világtörténet*, 10. évf. tavasz, pp. 77–86.
- Juškītė, J. (1905): Vaikų skaitymėliai su Lietuvos žemėlapiu. – Vilnius.
- Karszkij, E. (Яўхим Фёдаравіч Карскі) (1903): Belorussy. – Varsó. <http://dic.academic.ru/dic.nsf/ruwiki/289612>
- Kiaupa, Z.–Kiaupinė, J.–Kuncevičius, A. (2000): The History of Lithuania before 1795. – Lithuanian Institute of History, Vilnius.
- Kiaupa, Z. (2002): The History of Lithuania. – Baltos Lankos, 451 p.
- Körppen, P. (1851): Etnograficheskai karta evropeiskoi Rossii (Этнографическая карта европейской России). Szentpétervár.
- Krasznai Z. (2012): Földrajztudomány, oktatás és propaganda. A nemzeti terület reprezentációja a két világháború közötti Magyarországon. – IDResearch Kft./Publikon Kiadó, Pécs, 262 p.
- Laczházi A. (2009): Litván identitáskeresés a XX. században. – *Kisebbségkutatás*, 18, évf. 4. sz. pp. 686–700.
- Lagzi G. (2008): Kisebbségi kérdés, nemzeti kisebbségek Észtországban, Lettországban és Litvániaiban a rendszerváltást követő időszakban. Európai Összehasonlító Kisebbségkutatások Közalapítvány, Műhelytanulmány 33, Budapest, 65 p.
- Łossowski P. (1996): Konflikt polsko-litewski 1918–1920. – Wydawnictwo Książka i Wiedza. Warszawa. pp. 10–16, 155, 220.
- Macijauskas, A. 1900: žemėlapis Lietuviškai-Latviško krašto. – Szentpétervár. <http://www.maps4u.lt/lt/maps.php?cat=99>
- Marples, D. R. (1999): National Awakening and National Consciousness in Belarus. – *Nationalities Papers*, Vol. 27, No. 4, 15 p.
- Németh Á. (2010): Wilno – Вільня – Вильна – ווילנע – Vilnius. A litván főváros nemzetiségi összetétele és annak átalakulása a XIX–XX. században. – A Virtuális Intézet Közép-Európa Kutatására Közleményei. 2. évf. 1. sz. pp. 16–25.

- Pertulis, V. (2005): Žemaitijos etninės savimonės regiono erdvinė struktūra. – Geografijos metraštis, Vol 38. No. 1, pp. 163–175.
- Рупин, А. (1890): Istorija russskoj etnografii (Истории русской этнографии) – Vol. 1, pp. 51–83.
- Rittich, A. (1875): Etnograficheskaia karta evropeiskoi Rossii (Этнографическая карта Европейской России). – Szentpéterváar [http://www.etomesto.ru/map-atlas\\_ethnography/](http://www.etomesto.ru/map-atlas_ethnography/)
- Rittich, A. (Mirkovich, M.) (1875): Etnograficheskaia karta slavianskikh Narodnostei M. F. Mirkovicha, dopolnena A. F. Rittichom. – Szentpéterváar.
- Petronis, V. (2007): Constructing Lithuania. Ethnic mapping in Tsarist Russia, ca. 1800–1914. PhD disszertáció, Universitet Stockholms, 301 p.
- Polgár T. (2010): Vilnius/Wilno. Lengyel–litván konfliktus 1918–1920. – A Virtuális Intézet Közép-Európa Kutatására Közleményei. 2. évf. 1. sz. pp. 7–15.
- Rauch, G.–Misiunas, R. J.–Taagepera, R. (1994): A balti államok története. – Osiris-századvég-2000, Budapest, 467 p.
- Šafařík, P. J. (1842): Slovanský národopis. Prága.
- Semenov, P. (1896): Istoriia poluvekovoi deiatel'nosti imperatorskogo Russkogo geograficheskogo obshchestva (История полувековой деятельности Императорского Русского Географического общества), 1845–1895. – Vol. 2. Szentpéterváar.
- Smetona, A. (1914): Lietuvos etnografijos ribos. – Vairas, No. 16.
- Thugutt, S. (1915): Polacy na ziemiach dawnej Polski w r. 1910. Varsó.
- In: Daukšytė, L. (szerk.) (2009): Lietuvos sienos tūkstantmečio istorija. Baltų Lankų leidyba, p. 63.
- Turska, H. (1995): O powstaniu polskich obszarów językowych na Wileńszczyźnie (O proischożdenii pol'skojazyčnych arealov v Vil'njusskom krae). – Vilnius, Mintis, 266 p.
- Verbickis, V. (1911): Lietuvos žemėlapis su etnografijos siena. – Szentpéterváar. In: Būtėnaitė, R. – Prelgauskas, A. (szerk.): Lietuva Europos kelyje. – Lietuvos Nacionalinis Muziejus, Lietuvos Respublikos Seimo spaudos tamyba. (Ekspozicija Lietuvos Respublikos Seime, 2000. 08. 23.), p. 26.
- Vileišis, P. (1898): Trumpa geografija, arba Žemės aprašymas. – Chicago.  
[http://narod.ru/disk/52931385001.96a07520425d0025367c0182dd640619/P.Vileisis\\_%28Neris%29\\_Trumpa\\_geografija.pdf.html](http://narod.ru/disk/52931385001.96a07520425d0025367c0182dd640619/P.Vileisis_%28Neris%29_Trumpa_geografija.pdf.html)
- Wright, J. K. (1942): Map Makers are Human: Comments on the Subjective in Maps. – Geographical Review, Vol. 32, No. 4, pp. 527–544.
1897. évi népszámlálási adatok: Первая всеобщая перепись населения Российской Империи 1897 г. Издание Центрального Статистического Комитета Министерства Внутренних Дель. Подъ Редакциею Н. А. Тройницкаго.
- IV. Виленская Губерния. 1904. pp. 56–59.
- XLII. Ковенская Губерния. 1904. pp. 80–83.
- LIX. Сувалкская Губерния. 1904. pp. 64–65.